

Életrajz, önéletrajz, emlékezet, öregedés

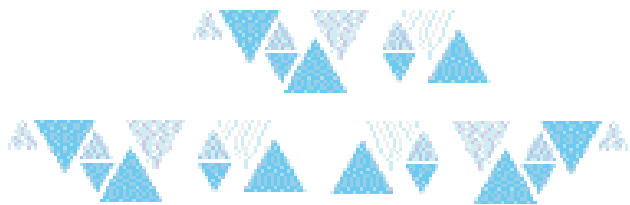
A könyvek szerelmeseinek

A XIV. budapesti könyvfesztiválon bemutatott kötetekből válogattunk, mintegy néhány tájékoztatásul szolgáló bóját kitűzve a hömpölygő betűtengeren.

Goethe mondása szerint életműve nem más, mint egy nagy vallomása töredéke. Úgy tűnik, ez sokkal inkább illik Lev Nyikolajevics Tolsztoj művészetének jellemzésére. Első, még 24 évesen papírra vetett kisregénye, a **Gyermekkor** bevallottan önéletrajzi jellegű, és ezt követik a későbbi, szintén a maga fejlődés-nevelődését megörökítő kötetek. A Szevasztopol ostromáról írt novellái a saját katonai élményeit örökítik meg, hogy aztán az első nagy mű, a **Háború és béke** lapjain szinte gátlástalanul léptesse fel családjá, illetve felesége rokonait – Pierre Bezuhov alakján kívül mindenki magára ismert a moszkvai-pétervári nagyvilági körökben. Nem dolgozott másként az **Anna Karenina** oldalain sem: az egyik főalak, Levin nyilvánvalóan ő maga, Lev Tolsztoj gróf, a tépelődő nagybirtokos, aki lánykérését, esküvője bonyodalmait, házasságát Szofja Anderejevna Berszttel, első gyermeke születését már-már meghökkentő gátlástalansággal írta meg Konsztantyin Levin és Kitty Scserbackaja történetében. A **Kreutzer-szonáta** saját házasságának hálószoatitkait, szexuális apályait és dagályait tag-

lalja az elképedt és kandi közönség előtt. A **Feltámadás** bűnbánó földesura sem más, mint maga a gróf, aki ifjúkorában elcsábított egy cselédlányt és gyermeket nemzett neki, bizonyos Tyimofejt, aki aztán amolyan felesleges mindeneként ott téblábolt a Jasznaja Poljana-i uradalomban a törvényes Tolsztoj-gyerekek között. A kísértő, minden ellenállást lebíró szép parasztasszony motívuma **Az ördög** című elbeszélésben is visszatér. Ám ellentétben a novella főhőisével, Tolsztoj nem lőtte föbe magát, bár az öngyilkosság gondolatával egész életében komolyan számolt. Mindezt és még ezer apró jelentős és kevésbé fontos tény a nemrég elhunyt francia, de orosz származású író, Henri Troyat **Tolsztoj élete** című, most új kiadásban megjelent biográfiájából tudhatjuk meg.

Remekmű a maga műfajában. Tolsztojnak magyarul még csak részben publikált naplói, levelei, valamint kiterjedt levéltári kutatásai alapján Troyat hihetetlenül plasztikus képet fest az ellentmondások emberéről, aki egész életében életszabályok felállításán munkálkodott, de mintha mindezt csak azért tette volna, hogy aztán másnap megszeghesse azokat. Ha azt olvassuk, hogy „soha életemben többé nem veszek kártyát a kezembe”, biztosak lehetünk abban, hogy másnap már valahogy így szól a naplójegyzet: „Tegnap ötezer rubelt vesztettem. Irgalmazz, istenem!” Ha szüzességet fogad, két nap múlva egy bordélyházi vagy cselédszobai kalandjáról számol be – természetesen zokogó, tőről metszett orosz bűntudattal. Ha egyik írásában bejelenti, hogy végleg szakított a művészetrel, mely nem más, mint

az uralkodóosztályok élvezeti cikke, ne csodálkozunk, ha a feljegyzések hátlapján egy megírandó kisregény vázlatát leljük. Ez a két-, sőt soklelkűség egész életén végigkísérte; Troyat ott van minden mellékútjánál, elágazó ösvénynél.

Tolsztoj grafomán volt, minden apróságot feljegyzett, és Jaszna Poljanán, a rezidencián ez fertőzőnek bizonyult; nemcsak a gróf, hanem mindenki írt vagy legalább is vezetett valamiféle naplót: a feleség, Szonya, a gyerekek, a nagy barát, a legfőbb tolsztojánus, Csertkov, és még Dusán Makovicky, a magyarországi szlovák származású háziorvos is, aki nagy virtuozitással titokban jegyzetelt egy zsebébe rejtett füzetben. Mindez roppant kincsesbánya az életrajzíróknak. De Troyat becsületére legyen mondva, hogy mértékkel él a botránykrónikával, és képes eligazodni ebben a – különösen az utolsó években – egy örültekházára emlékeztető családi tűzfészkekben (Fordította [Réz Ádám](#). Európa Könyvkiadó, 2007, 870 oldal, 3800 Ft).

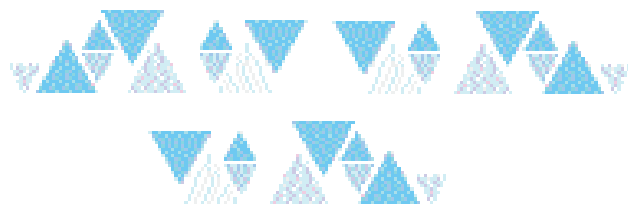
Tolsztoj megszállott öndokumentálása nyilván egyfajta harc is volt az emlékezet romlása ellen, azért, hogy valamiképpen megállítsa az időt. De mi történik akkor, ha valaki részben elveszíti az emlékezetét? Ráadásul meglehetősen tanácstalan ekkor, hiszen egész életében kerülte a naplóírást, és elherdálta leveleit? Ez történik Umberto Eco új regénye, a [Loana királynő titokzatos tüze](#) főhősével. Giambattista Bodoni jól menő milánói antikvárius; gyönyörű felesége, a pszichológus Paola imádja, házasságukból két szépreményű lány született, és már három unoka is gazdagítja a családi fészket. De mindezt Bodoni az orvosa elbeszéléséből tudja meg, aki egy közelebről nem firtatott balesete után kezeli. Az egyes szám első személyű narrátor ugyanis súlyos, úgynevezett autobiografikus emlékezethiányban szenved: irodalmi idézetek szinte végtelen sorára képes visszaemlékezni, de – noha tudja, hogyan kell fogat mosni – arra már nem tud visszagondolni, mikor mosott fogat utoljára, sőt arra sem, hogy mosott-e egyáltalán korábbi életében? A kórházból ugyan hazaengedik, de hát a helyzet nyilvánvalóan tarthatatlan. Ekkor Bodoni elhatározza, hogy mintegy önmaga által szerződtetett ma-

gánnyomozóként feltárja előéletét, azaz ha török, ha szakad, de megismeri múltját. Ideiglenesen leköltözik gyermekkorára színterére, a Solara nevű falucskába, ahol a nagyszülői ház lassan feltárja titkait, és Yambo – ezen a beceneven ismeri mindenki – nemcsak a maga, de például nagyapja életének rejtett ajtóit is kinyitja, a szó valódi és átvitt értelmében egyaránt. A regény alcíme: „képes regény”; és ezt nagyon komolyan kell venni. Bodoni múltba vezető kalauzai ugyanis nem mások, mint gyermekkorára, azaz a harmincas-negyvenes évek olasz vagy olaszra fordított amerikai gyermekkönyvei, képregényei, mégpedig nem a szövegük, hanem mindenekelőtt a színes ábrák, az illusztrációk. Mindehhez társulnak a régi bélyegképek képei, aztán a különféle szappanok csomagolópapírrjai, továbbá a régi slágerek, melyek a nagyapa öreg gramofonján szólalnak meg bűvöletes erővel. A kor tömegkulturális termékeinek rendkívül szellemdús elemzése közben hamarosan rádöbbenünk, hogy Bodoni álarcában voltaképpen Umberto Eco önéletrajzának eddig feltáratlan részeit olvassuk, egy nagy vallomás elemeit. És lassan, gyötrelmes munka után, de lehull a lepel; Bodoni emlékezni kezd, és ekkor többek közt az is kiderül, hogy mi volt az a sokkoló élmény, amelyet egész életében igyekezett elfojtani; előtűnik egy emlék a világháború korából, mely talán soha nem bukkant volna fel az antikvárius emlékezetvesztése nélkül. A regény ködben kezdődik és ködben is ér véget, de korántsem ködösen; Eco racionális elméje, káprázatosan tiszta gondolkodása minden tényt átvilágít, és ez megvilágosodásként hat az olvasóra is, aki belátja, hogy nemigen mondtak bölcsébbet a delphoi Apollón-templomon látható feliratnál: „Ismerd meg önmagad!” (Fordította [Barna Imre](#). Európa Könyvkiadó, 2007, 519 oldal, 3600 Ft).

Nem erre törekszik Thomas Bernhard most újonnan megjelent, a korábbiaknál összemérhetetlenül jobb fordításokban és egy kötetben összegyűjtve [Önéletrajzi írások](#) kapható önéletrajzi sorozata. Az 1931-ben, Hollandiában született és 1989-ben, Ausztriában meghalt, a háború utáni korszak vitathatatlanul legnagyobb német nyelvű írója szerint a világ és az élet pokol, a másik ember és önmagunk megismerése

egyaránt lehetetlen. Hogy mégis mi indította önélet-írásra, az megfoghatatlan. Talán a provokáció, Bernhard művészetének és írói életének egy legfőbb eleme. És ekkor természetesen ne is keressünk a könyvben a szó hagyományos értelmében vett autobiográfiát, a szülői háztól az érett férfikorig, a kezdeti botladozásoktól az első nagy sikerekig tartó életút ábrázolását. Így aztán meglehetősen töredékesek is ezek a feljegyzések, a Salzburg melletti traunsteinbeli gyermekkortól 1951-ig, amikor Bernhard önkényesen és az orvosok javallata ellenére végleg otthagyja a tüdőszanatóriumot, hogy Bécsbe költözve előbb operatőrként próbálkozzék, hogy aztán ezt betegsége miatt abbahagyva, megkezdje újságírói, illetve írói pályáját. Hátborzongató olvasmány, a külvilágnak, a felnőtteknek végletesen kiszolgáltatott gyermeki létezés lidércnyomásos bemutatása (Fordította [Lőrinczy Attila, Sarankó Márta, Sziij Ferenc. Ab Ovo, 2007, 459 oldal, 3490 Ft](#)).

Szinte felfoghatatlan, de tény: Márai Sándor ugyanabban az évben, 1989-ben halt meg, mint osztrák pályatársa! Ennek ellenére úgy tűnik, voltaképpen nem voltak kortársak: Bernhard születésekor Márai már főműve, az [Egy polgár vallomásai](#) első kötetét fogalmazza, és noha emigrációjában is különös figyelemmel kísérte a német irodalmat, Bernhard neve egyszer sem fordul elő naplóiban. Persze gyökeresen más neveltetés formálta őket: Márai Kassa egyik legtekintélyesebb polgárcsaládjából származott, miközben Bernhard házasságon kívül született, úgynevezett törvénytelen gyermek volt, proletársorban tengődő anyja mosással, takarítással kereste meglehetősen keserű kenyerét, a kis Thomast – mint Eco regényének hőstét – elsősorban nagyszülei nevelték. Ám míg Bernhardról egy egész kis könyvtárat összeírtak nemcsak német nyelvterületen, és már évek óta elindult életműve kritikai kiadása, addig Márai élete és műve még hazánkban is részben feltáratlan, naplójának csonkítatlan publikálása csak tavaly kezdődött meg, levelezése fehér folt, műveinek egy része lapang, kézíratai nagyrészt elvesztek. Az íróról való ismereteink valamiféle összegzésére vállalkozik [Friedl István Író esőköpenyben](#) című esszégyűjteménye.

Életrajzot, teljes pályaképet persze nem adhat, de a tanulmányokban legalább vázlatosan felbukkannak egy lehetséges Márai-értelmezés körvonalai. ([Helikon Kiadó, 2007, 246 oldal, 3490 Ft](#))

Bernhard botrányos életművének elismertetésében nagy szerepet játszott Európa egyik vezető napilapja, a [Frankfurter Allgemeine Zeitung](#), melynek kiadója és kulturális rovatvezetője, Frank Schirrmacher Németországban hatalmas vihart kavart könyvével jelentkezik a Könyvfesztiválon. [A Matuzsálem-összeesküvés](#) a nyugati társadalmak előregedését taglalja. De mit fed e kötet címe? „Olyan összeesküvésről van szó, mely az emberi önutálat egy különös formája, az öregség befektetése ellen irányul. Társadalmaink nem élhetik túl, ha a jövőben többségben levőket zavarónak, elhasználnak, feledékenynek és a halál követelnek tekintik. Ha az idősök rasszista diszkriminációja ellen nem lépünk fel, akkor a ránk váró katasztrófa nem gyermekeinket, azok gyermekeit vagy a jövőendő nemzedékeket vagy a világ távoli végén élőket fogja sújtani. Hanem minket.” Schirrmacher azt állítja, hogy az elmúlt évtizedekben valóságos „öregség-grasszizmus” bontakozott ki, amely elsősorban a reklámok képeiben érzékelhető: a szép, gondtalan, tette és szexre kész fiatalok uralnak mindent, azt sugallva, hogy minden más – különösen az idősök – értéktelen és szemétre való. Ezt próbálná megakadályozni a „Matuzsálemek” összefogása. Nem annyira tudományos, mint szenvedélyes retorikával megírt röpiratról van szó, melynek demográfiai és speciálisan németországi összefüggéseit remekül világítja meg Kapitány Balázs előszava (Fordította [Orczy Zsuzsanna. Scholar Kiadó, 2007, 208 oldal, 2495 Ft](#)).

FRANK SCHIRRMACHER
A MATUZSÁLEM
ÖSSZEESKÜVÉS

